

KÖNYVAJÁNLÓ

Közgazdasági Szemle, XLV. évf., 1998. július–augusztus (778–784. o.)

Szamuely László–Csaba László: Rendszerváltozás a közgazdaságtanban – közgazdaságtan a rendszerváltozásban

Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 1998, 185 o.

A Közgazdasági Szemle hasábjain érdekes vita folyt 1997-ben. A résztvevők túlnyomó része nem is vitatkozott egymással, hanem a maga területén azt próbálta bebizonyítani, hogy a magyar közgazdaságtudomány elszakadt a nemzetközi kutatások főáramától, a szakma igen nagy többsége nincs jelen a mértékadó külföldi szellemi műhelyekben, és ennek a tudománynak a hazai eredményeit ma már csak alig ismerik a határokon túl.

Az elmarasztaló, helyenként lesújtó vélekedésekben biztosan volt igazság, persze azért is, mert 1990 előtt a magyar közgazdaságtudományi eredmények egy részének nemzetközi politikai súlya volt, és ezért a publikációs esélyek is jobbak voltak, azóta viszont erről szó sincs. Igaz továbbá, hogy módszertani értelemben a magyar közgazdaságtudomány lényegében kettészakadt. Az erős módszertani, illetve kvantitatív irányú kutatók többsége nem ismeri eléggé a gazdaság tényleges folyamatait, illetve nem foglalkozik velük. Más kutatók pedig nem rendelkeznek elegendő korszerű elméleti háttérrel és elemzési eszköztárral ahhoz, hogy az általuk egyébként jól ismert folyamatokról a legmagasabb nemzetközi követelményeknek megfelelő vizsgálatokat végezhesenek.

A vita több résztvevője azonban valószínűleg túlzásba esett akkor, amikor szinte periférikus jelentőségűnek próbálta feltüntetni a mai magyar közgazdaságtudományt. A szakma korrekt *önértékelésére* a túlzó vélemények miatt most annál is inkább különösen nagy szükség van, mert az említett vita talán az indokoltnál és a szükségesnél is jobban ártott az *önbecsülésének*.

A szerzőpáros rövid, szinte kézikönyv jellegű művében erre az önértékelésre tett igen fontos kísérletet. Szamuely László már több maradandó könyvében vizsgálta a magyar reform-közgazdaságtan korai szakaszát, Csaba László pedig a mechanizmusreform elemzésével, valamint újabban az átalakulás összehasonlító gazdaságtanának továbbfejlesztésében ért el nemzetközileg is elismert eredményeket. Vajon mennyire látják lesújtónak a szakma állapotát a szerzők?

Szamuely és Csaba kutatói háttere eleve azt valószínűsíti, hogy tőlük nem a nemzetközi „főáramhoz” igazodó értékelést lehet várni. Eddigi munkásságuk ugyanis nagyrészt azt bizonyította, hogy a magyar gazdaság az ötvenes évek vége óta egyik irányban sem az elméleti receptek szerint fejlődött. Itt nem volt keletnémet vagy csehszlovák típusú, valóban merev tervgazdaság 1968 előtt, a mechanizmusreform a sok-sok tévovázás és időleges visszalépés ellenére valóban speciális „félpiaci” modellt teremtett, az átalakulási folyamat pedig egyelőre korántsem tart ott, hogy a piacgazdaság elemzéséhez használható tankönyveket Magyarországon változatlan formában lehetne receptekként elfogadni (bár oktatásra már kétségtelenül alkalmasak). Szamuely az 1945–1970 közötti időszakot tekinti át, azaz végeredményben a mechanizmusreform hosszú és helyenként izgalmas szellemi előtörténetéről ír. Csaba pedig 1996-ig halad, addig az esztendőig, amikor először kezdett kirajzolódni, hogy Magyarországon valóban kialakult a magántulajdon dominanciájára épülő, többé-kevésbé teljes piacgazdaság.

Persze mindmáig eldöntetlen kérdés (sokan még nem is foglalkoztak vele), hogy ez a piacgazdaság melyik tankönyvi mintát fogja követni:

- az ordoliberalis alapú, Eucken által kidolgozott és Erhard által megvalósított német szociális piacgazdasági modellt,
- a franciáknál és a dél-európai országokban gyakoribb, sűrű kis- és családi vállalkozási szövetre épülő, ugyanakkor erős nagyvállalati jelenlét mellett működő etatistább szisztémát, vagy
- azt az angolszász mintát, amelynek alapelve a minimális állami beavatkozás, nem egy ország esetében azonban éppen az állam erős közvetett és rejtett gazdasági szerepének érdekes példáit kínálja.

A szerzőpárosnak igazat kell adni abban, hogy a „főáram” az elemzett időszakban még nem lehet jó viszonyítási alap a magyar közgazdaságtudomány teljesítményének megítéléséhez. Persze akkor nyitva marad, hogy milyen mérce lehet valójában alkalmas. Szamuely és Csaba ezért mindjárt a bevezetőben leszögezi, hogy csak korlátozott áttekintést kíván nyújtani, amelyben a gazdaság makrorendszerének a fejlődése és a folyamatot tükröző elemzések és nézetek kaphatnak helyet. Kissé kesernyés ízzel, és némileg magamentség jelleggel hangsúlyozzák ugyanott, hogy a közgazdaságtan „nemzeti arc-lének” igenis van empirikus létjogosultsága. Ezt az érvet a világgazdaságba való bekapcsolódás fokát még növelő, a piacgazdasági átalakulást még nem lezárt magyar gazdaságra feltétlenül el lehet fogadni.

Nem biztos viszont, hogy tíz vagy tizenöt év múlva is alá lehet majd támasztani ugyanezt az érvet. Hiszen például az ír vagy a svájci „nemzeti közgazdaságtan” ma már nem áll többől, mint évente néhány regionális és ágazati gazdaságtani publikációból, miközben a jóval nagyobb brit gazdaságról szóló elemzések továbbra is helyet kapnak a vezető folyóiratokban. Sajnos alighanem tudomásul kell venni, hogy egy szakterület nemcsak művelőinek gyenge nemzetközi kapcsolatai, illetve kevésbé korszerű szakmai ismeretanyaga miatt szorulhat perifériára, hanem azért is, mert magának a szakterületnek (mint egy kis ország gazdasága elemzésének) csekély a nemzetközi jelentősége. Ezzel a veszéllyel akkor is szembe kell néznie a magyar közgazdaságtudománynak (s nyilván sokkal inkább, mint az oroszoknak vagy a lengyelnek), ha a szakma hazai művelőit sokszor túlzott bírálatok érik a „főáram” valódi vagy önjelölt képviselői felől.

A könyv Szamuely László jegyezte része három fejezetből áll. Legelőször a háború utáni „újjaépítésről” olvashatunk, amely valójában a korábbi külföldi minták és kapcsolatok szétrombolását, egy új, erős ideológiai befolyás alatti és hatalmi eszközként is működő eszmerendszer kényszerű átvételét jelentette. A háború előtti magyar közgazdaságtudomány azonban nemzetközi mércével mérve viszonylag gyenge volt, és erős oszt-rák, illetve német orientációja miatt már akkor az angolszász mintáktól eltérően fejlődött. A szovjet közgazdaságtan magyarországi meghonosítása viszonylag könnyen ment, hiszen már a háború előtt az erős állami beavatkozás hívei voltak túlsúlyban a hazai közgazdaságtudományban.

A német szakmai tradíció természetesen távol állott attól az értékrendszertől, amit a szovjet politikai gazdaságtan képviselt, viszont a szakmai közvélemény még egy demokratikus politikai közegben is fogékony lehetett rá a gazdaság helyreállításának az időszakában. A háború utáni magyar demokrácia három éve alatt a magyar közgazdaságtudományban több fő irányzat is virágzott. Az *ortodox marxista-leninista közgazdaságtan* vezető művelőiről Szamuely László név szerint meg sem emlékezik, hiszen ezek a tudósok csak Marx műveinek magyarra fordításával alkottak maradandót. Annál érdekesebb, hogy az ugyancsak marxista alapokon álló *szociáldemokrata szemléletű közgazdaságtudomány* több művelője csak átmenetileg szorult a perifériára. A hatvanas években viszont például Vajda Imre és Nyers Rezső, illetve az itt nem említett, mert sem az ortodoxiához, sem a szociáldemokrata iskolához nem sorolható Bognár József nagyban közreműködött a mechanizmusreform előkészítésében.

A *nem marxista közgazdaságtan* viszont a negyvenes évek végétől lényegében megszünt Magyarországon, de ez nem jelentette az egyes szakmai túlélési pályák teljes lezárulását. Fő képviselői közül Rácz Jenő és Varga István az ötvenes évek második felétől kapott publikációs és bizonyos szakmai grémiumokban való közreműködési lehetőséget, Theiss Ede pedig ugyanabban az időben újíthatta fel módszertani munkásságát. Ezek a közgazdászok a hatvanas évekre – részben életkoruk miatt – háttérbe szorultak, a tudomány hazai fejlődésére mégis nagy hatásuk volt.

Nagyon fontos a mai viták megítéléséhez is Szamuely utalása arról, hogy Theiss és Varga – egyaránt 1947-ben – „nagy szabású módszertani tanulmányokban indokolta meg” az ökonometria és az intézményi közgazdaságtan, illetve a szociológia összekapcsolásának szükségességét. Csak spekulálhatunk arról, hogy ezek a mára szinte teljesen elfeledett javaslatok mekkora hatást gyakorolhattak volna egy sajátosan magyar arculatú közgazdaságtudományi iskola kialakulására, ha közben nem gyúri maga alá az ideológia ezt a tudományt is.

A „főáram” felé törekvő mai magyar közgazdasági kutatásokhoz azonban nehéz lenne igazi elődöket találni a fenti törekvésekben. Az akkor divatos (ma talán úgy mondanánk: „harmadikutas”) külföldi eszmerendszerek – például Schumpeter kapitalizmuskönyve – hatására ugyanis még a nem marxista magyar közgazdászok is némi óvatossággal szemlélték a hagyományos kapitalizmust. Igaz, néhányan – mint például a ma már nem ismert Judik József – bátor és szakmailag alapos kritikával illették az első népgazdasági tervet, de szakmai hatásuk igen hamar elenyészett. Szamuely nem túloz azzal, hogy a közgazdasági kutatás hamarosan megszűnt Magyarországon.

Igaz, csak néhány év vészelt el, hiszen a „mechanizmusviták” első hullámában már 1954–1955-ben megjelentek Liska Tibor–Máriás Antal, Péter György, illetve Balázs Sándor fontos publikációi. Ez azonban már annak az óvatos kritikai közgazdaságtannak a része volt, amely a gazdasági racionalitás politikai okok miatti hiányára kívánt utalni, esetenként felhívni a figyelmet. A politikai rendszertől elvonatkoztatva, a „tisztá” közgazdasági elmélet alapján ezeket az írásokat még többnyire csak kurióznak lehetett volna tekinteni. Az első nemzetközi jelentőségű kutatási eredményt 1956-ban Kornai János érte el, aki empirikus könnyűipari anyag alapján rendszerezte a tervutasításos gazdaságirányítás fogyatékosait.

Az 1956 utáni rövid és átmeneti belpolitikai enyhülés légkörében a kormány Közgazdasági Bizottságot állított fel, amelyben Varga István vezetésével fél évig fontos és tartalmas reformmunkálatok folytak. Kár, hogy Szamuely ezeket ismertette csak dokumentumforrásként utal Berend T. Iván 1983-as, az 1956–1965 közötti korai reformpróbálkozásokat elemző könyvére. Így ugyanis nem tudjuk meg, hogy mennyiben ért egyet vagy polemizál a Berend-féle elemzéssel, amely kifejezetten a kontinuitás elemeit hangsúlyozta a magyar reformgondolkodásban, míg Szamuely arra hívja fel a figyelmet, hogy a hatvanas évek közepe előtt a kelet-európai reform-közgazdaságtan irányadó darabjai még nem lehettek ismertek Magyarországon.

A Közgazdasági Bizottság tevékenysége lassan háttérbe szorult, majd kikerült a szakmai köztudatból, és évekre a tervutasításos rendszer ésszerűsítésének különféle, pénzügyi, illetve kibernetikai jellegű kísérletei kötötték le az erőket. Az utóbbiaknál Szamuely csak utal arra, hogy belőlük született meg a világszerte elismert magyar matematikai közgazdaságtan. Kornai János hatvanas évekbeli munkássága azonban azért érdemelt volna kicsivel több teret és figyelmet, mert először ekkor és itt kapcsolódott a magyar közgazdasági kutatás szervesen a „főáramhoz” (s egyébként Kantorovics esetében egyedül ezen a területen ismerték el Nobel-díjjal a tervgazdaság inspirálta kutatásokat).

A hatvanas évek közepétől azután viharos gyorsasággal, és a korábbi kísérleteknél sokkal fejlettebb módszertani apparátussal, valamint szélesebb nemzetközi háttérrel éledt

újjá a magyar reform-közgazdaságtan. Talán cinikus kifejezés, de megkockáztathatjuk, hogy akkor már sokkal világosabbnak és megalapozottabbnak látszott a „politikai megrendelés” a reform előkészítésére, illetve annak a modellnek a körvonalaira, amely a szovjet és a jugoszláv rendszer mellett egy sajátos „harmadik utat” képviselt.

Érdekes lett volna itt, ha Szamuely valamelyest visszautal az 1947-es kísérletekre, amelyekben Theiss Ede és Varga István – persze még a gazdaságtudomány politikától való függetlenségét feltételezve és jócskán más szakmai háttérrel – ugyancsak valamiféle kompromisszumra törekedett a liberális és a dirigista gazdaságfelfogás között. Nyilván nehéz lett volna közvetlen párhuzamokat találni, de talán elegendő érv gyűlt volna össze annak érzékeltetésére, hogy a magyar közgazdasági gondolkodásban fontos hagyomány a tiszta elméleti konstrukciók óvatos kezelése és a jó értelemben vett eklektikus szemléletmód.

Csaba László nagyban más műfajú elemzést készített, mint szerzőtársa. Míg Szamuely viszonylag kevés szerzőtől, de részletesebben mutat be fontosnak ítélt munkákat, addig Csaba minél bővebb áttekintésre törekszik.

Nemigen akad fontos, vagy akár csak átmeneti feltűnést keltett szaktekintély az 1970 utáni magyar közgazdasági-gazdaságpolitikai kutatásokban, aki kimaradt volna Csaba László széles látószögéből. Ez az elemzés szinte a magyar reform-közgazdaságtan „Feszty-körképe”: ahogy az olvasó egymás után találkozik a szereplőkkel a szövegben, előbb-utóbb érzékelní kezd, hogy állapot helyett valójában folyamatot lát, de az egyes arcokról általában nem szerezhet mélyebb benyomásokat. A Csaba által választott sajátos és az adott esetben igen hasznosnak bizonyuló műfajban azonban fontosabb követelmény az áttekintés teljessége, mint a részletek súlyozása és kidolgozása.

A könyv második fele ötvözi a tankönyvi jellegű szakirodalmi összefoglalót a gondolkodástörténettel (hogy ne mondjunk „eszmetörténetet”). A vezérfonal az igen tág értelemben vett „mechanizmusfejlődésről”, azaz a magyar gazdaság irányítási, majd egyre inkább működési és tulajdoni rendszerének átalakulásáról adott tömör áttekintés. Ennek szövegében helyezi el Csaba László – szinte mindig csak rövid tartalmi utalásokkal – az egyes fontos publikációkra való hivatkozásokat.

A magyar közgazdaságtudomány szakmai megújulásának kezdetét a hetvenes évek közepére teszi, mert a „helyes elképzelések – torz végrehajtás” dogmája akkor vált támadhatóvá. A reformellenes ideológia és a reformpárti közgazdaságtan között ekkor kezdtek gyorsan lazulni a szálak, igaz, ezek a szálak a hatvanas évek közepétől már egyre inkább csak kívülről látszottak épek.

A kritikai kiindulópont az 1968-as reform felemás megvalósítása volt. A magyar gazdaság nemzetközi környezete úgy változott meg, hogy a belső fejlődés konzisztenciaproblémái és strukturális zavarai miatt hirtelen mégis az országnak kellett állnia a számlát. A reform félúton való megtorpanását hangsúlyozó elemzések pedig végeredményben a „félíg üres vagy félíg teli pohár” dilemmáját hozták be a szakmai köztudatba. A reformellenes tábor haragját éppen a félkész mivoltukban is túl merész reformlépések váltották ki, az egyre nyíltabban jelentkező reform-közgazdaságtan viszont a félmegoldások meghaladását szorgalmazta.

A közgazdaságtudomány egyelőre mégsem merete letenni a garast a piacgazdasági fejlődés mellett. Erre filozófusok (a Lukács-tanítványok) vállalkoztak, akik viszont magukra is vonták a hatalom nyílt bosszúját, és másfél évtizedre politikai-rendőri karanténba kerültek. A reformközgazdászok kénytelenek voltak megérteni, hogy a szakmai elemzéssel szembeni ideológiai tilalomfákat a hatalom csak megkritikította és talán kissé átfestette, de semmiképpen sem tüntette el. Ebből a felismerésből táplálkozott azután a reform-közgazdaságtan mikroökonómiai, illetve empirikus irányzata, amely látszólag a politikai gazdaságtani dogmák érintése nélkül, valójában viszont éppen róluk tudomást sem véve – azaz az „ideológiai Maginot-vonal” megkerülésével – kezdte ontani a feldolgozott

tényanyagot arról, hogy az elvben *feltétlenül* működőképes rendszer a gyakorlatban *látólag* mégis miért működésképtelen.

Csaba László szövege itt, az „alulnézeti reform-közgazdaságtan” (a szerző ezt a kifejezést nem használja) kibontakozását ecsetelve, egyre sűrűbbé válik, az irodalmi hivatkozások egyre gyakrabban követik egymást. Látható, hogy a magyar reform-közgazdaságtan a nyolcvanas évek elejétől néhány szakember szűk körű hobbijából egy valójában létező szakma közügyévé válik, amelybe mind többen vetik bele magukat. A „sem terv, sem piac” modelljéről fokozatosan kiderül, hogy politikai értelemben és a fogyasztók számára lehet ugyan hasznos átmeneti megoldás, szakmai értelemben azonban sok veszélyt rejtő zsákutca.

Az elemzésekben azonban még a kritikai elem van túlsúlyban, az aktív kiútkeresést, a piaci koordináció és a magántulajdon elterjesztését nyíltan és szélesebb körben csak 1987-től szorgalmazza a szakma. A reálgazdaság folyamatai még évekkel megelőzik a kutatókat, és a nyolcvanas évek elejétől más néven és szigorúan egy szűk körű ésszerűsítési kísérlet jelszavával megindul a magánvállalkozás kibontakozása. Nagyon érdekes (és Csaba László figyelmét sajnos kissé elkerülő) tény, hogy ez a nagy jelentőségű változás évekig nem került be a magyar közgazdasági kutatás „főáramának” fénykörébe. Liska Tibor óriási visszhangot keltett munkásságának a hatása valóban nagy volt a szakmai köztudatra, de ez nem pótolhatta a mikroszféra egyre jobban érzékelhető és valóban alulról építkező átalakulásának a rendszerezett feldolgozását.

Liskáé volt a magyar közgazdaságtan történetében az utolsó nagy szellemi kaland – talán mondhatjuk: szakmai partizánakció. Ez a kísérlet még olyan szakmai-politikai igénynek tehetett eleget, amely az elméleti háttértől és a javaslatok realitásától nem várta azt a logikai szigorúságot, amely bizony sajátja a nemzetközi főárami közgazdaságtannak. Talán nem félreérthető a hadi hasonlat: a nyolcvanas évek közepéig a hazai közgazdaságtan eredeti elméi egymástól elszigetelten, a külföldi tapasztalatokat csak szórványosan ismerve, egyéni hőstettekre vágyva harcoltak (itt tekintsünk el Kornai János már akkor részben külföldön zajló munkásságától). Attól kezdve viszont megindult a szakma reguláris hadsereggé szerveződése. Ennek a hadseregnek viszont szegényes volt a fegyverze- te, nemzetközi mércével mérve – valljuk be – kissé egyoldalú volt a felkészültsége, hadi sikereit mégis megalapozta lelkesedése és a nagyon is világos ellenségkép. Addig volt könnyebb a feladat, ameddig szét kellett verni az előző rendszert (ha nem hat ironikusnak: szellemi építményt). Akkor vált nehezzé, amikor a „főáram” számára ismeretlen terepen kellett megpróbálkozni a piacgazdasági átalakulás és a privatizáció szellemi előkészítésével.

Itt csak egy manapság nagyon elkoptatott szófordulattal élhetünk: ettől kezdve „a történet arról szól”, hogy amit korábban reformnak hívtunk, annak a piacgazdaság kiépítése lesz a neve, és nem is pontosan ugyanazt jelenti. Csaba az átalakulás magyar közgazdaságtanáról szóló első alfejezetet nem csekély (és félig ön-) iróniával A kapitalizmusba való visszmenet címmel illeti.

Maga ez a fejezetcím megérne egy hosszabb eszmefuttatást, mert biztosra vehető, hogy a szerző pontosan félig gondolja komolyan. Benne van a leszámolás a magyar reform-közgazdaságtan elveszett illúzióival: mégsem sikerült hát új közgazdaságtant teremteni. Kitűnik belőle némi intellektuális csalódottság: mi bizony aligha hajózhatunk majd a főáram közepén. Ugyanakkor érződik benne az utalás a harmadikutas kísérletek hiábavalóságára. S látszik belőle a felismerés, hogy bizony a közgazdasági eszmék története sem mindig csupán előrehaladva fejlődik. Vissza kell mennünk és le kell hajolnunk azért a szellemi poggyásért, amelyet elődeink nagy garral az árokba hajítottak – még akkor is, ha a derekunk már fáj, és egyébként nem szeretjük a görbe testtartást még egy pillanatra sem.

A nyolcvanas évek végén a *modellváltásra* irányuló törekvések folyamatosan alakultak át a *rendszerátalakítás* szellemi előmunkáitáivá. A spontán privatizáció újabb példa volt arra, hogy a reálszféra szereplői a tudomány előtt járva találták ki az átalakulás jó gyakorlati receptjeit (bár ebben az egy esetben a reálszféra gondolkodását élelmes tudományos munkások is segítették...). Csaba elemzéséből nagyon jól látszik, hogy szinte észrevehetetlen volt az átmenet a hatalom gazdasági rendszerátalakítást gátló és elősegítő szerepe között. Noha a szerző igen szakszerűen és kiegyensúlyozottan érzékelteti az egyes szakértők szerepét a fontosabb gazdaságpolitikai változások előkészítésében, itt mégis van markáns hiányérzetünk.

A szereplők köréből ugyanis kimaradnak a *szakmai műhelyek*, márpedig érdemes lett volna mondjuk rámutatni például a Pénzügykutató Intézet, majd Rt. kulcsszerepére a reformgondolkodás radikalizálódásában, a mai közhiedelemmel ellentétben a Tervgazdasági Intézet és a Világgazdasági Kutatóintézet jelentős, ám csak szűkebb és kifejezetten a politikamentes szakmai területekre korlátozódó reform-előkészítő szerepére, az egyetemi műhelyek közötti jelentős nézetkülönbségekre, a Közgazdaságtudományi Intézet kutatói gárdájának elmozdulására a belső rendszerkritikától a „főáram” felé, a Kopint-Datorg mind jobban kirajzolódó keynesiánus beállítottságára, illetve az akkori Gazdaságkutató Intézet mainál sokkal kisebb szakmai súlyára. A beavatott olvasó persze jól tudja kapcsolni a hivatkozott szerzőket az egyes iskolákkal, de a könyvet a beavatottak sokkal inkább csemegének és tükörnek használhatják, míg a többi olvasó számára valóban igen hasznos kézikönyv lehet.

A befejező részben Csaba ismét fölveszi a lényegét firtató vita bevezetőben elejtett fonálát. A kérdés most már karakánabbul is megfogalmazható. Vajon a magyar közgazdaságtanban a verbális vagy a formalizált irányzatok szakmai értéke, illetve – ezzel nem pontosan mérhető összefüggésben – nemzetközi versenyképessége nagyobb? Annál is inkább, mert a sorstárs országok közgazdaságtudományához képest Magyarországon erősebb az empirikus kutatási hagyomány. Csaba azt is megjegyzi, hogy a hazai közgazdaságtan erős formalizációra törekvő iskolája hosszú ideig kötődött a tervezéshez, ebből pedig következik, hogy kutatási módszereinek és eredményeinek egy része valószínűleg már más vagy kisebb relevanciájú. Igen tömör kifejezésével az úgynevezett intézménymentes neoklasszikus ortodoxia már Magyarországon is számos szakmai műhelyben van jelen, de valószínűleg sohasem tesz szert olyan meghatározó befolyásra, mint az angol-szász országokban.

Érdemes összehasonlítani a könyv bevezetőjét ezzel a nyitottabb és a különféle szakmai irányzatok együttélését jobban elfogadó összefoglalóval. Csaba Lászlónak a könyv végén már nem kell utalnia a „főáram” képviselőinek térnyerési törekvéseire, hiszen a könyvből bebizonyosodhatott a magyar közgazdaságtan számos specifikus vonása, ezzel összefüggésben pedig egyes verbális elemzési területek jó esélye is a tartós nemzetközi versenyképességre. A könyv bebizonyítja, hogy a nemzetközi szakmai perifériára kerülés veszélye egyelőre nem fenyeget. Nem ad viszont egyértelmű választ arra, hogy vajon mekkora veszély lesz a nemzetközi „főáramban” való felszívódás akkor, ha a magyar gazdaság átalakulása és európai integrációja sikeresen befejeződik, és a hazai gazdaságpolitikának a tudománytól már alig lesz mit kérdeznie.

A magyar közgazdaságtudomány 1945 óta több korszakban is ideológiákkal szemben küzdött a túléléséért, de lehet, hogy éppen ez a küzdelem edzette meg és tette különösen fogékonnyá egyfajta „kismesteri” szemléletre (ezt a kifejezést a szerzők nem használják). E szemlélet tartós és erős jelenléte az iskolateremtő, szintetizáló egyéniségek viszonylagos hiányában is megmutatkozik. Igen nagy pozitívuma viszont az empiria, a tények és a részletek iránti érzékenység s egyúttal a tartózkodás az ideológiákkal és az általános receptekkel szemben. Ezt a pozitívumot a szerzők többször jelzik is.

A kérdés most már az – s a választ 1986 és 1998 után a szerzők mondjuk 12 év múlva esedékes hasonló könyvétől várhatjuk –, hogy a világgazdaságba nem is lassan belesimuló magyar gazdaságban mennyire maradnak olyan elemzési területek, amelyek a magyar szakmai kultúra talaján továbbra is megélhetnek. Vajon maga a magyar közgazdaságtudomány volt-e különleges eddig, vagy „csak” az a nép-, majd nemzetgazdaság, amely még a kilencvenes évek végén is bőven ellátja kutatási témákkal?

Török Ádám